

DR. SOMLAI PÉTER

professor emeritus

ÚJ KRIMINOLÓGIA

A társadalomtudományi tankönyvek többféle olvasóhoz szólnak: elsősorban diákokhoz, azután a bűnözéssel hivatásszerűen foglalkozó szakemberekhez, de az u.n. „művelt nagyközönséghez” is, vagyis azokhoz, akiket ilyen-olyan okból érdekel a könyv tárgya. Mennyire elégti ki ez a tankönyv az olvasók különféle csoportjának érdeklődését?

Elsőre azt tapasztaljuk, hogy a kriminológia régebbi tankönyveinél sokkal vastagabb könyv készült el. Több, mint 1000 oldal oszlik 4 nagy témakörre és 35 fejezetre. 27 szerző írta ezt a művet, melynek tervezői méltán állíthatják, hogy felöli a tudományág legfontosabb témáit: a kriminológiai elméleteket (I. rész), a bűnözésről szóló ismereteket (II. rész), a bűncselekmények típusait és elkövetőit (III. rész), illetve a büntetőpolitikát (IV. rész). Az egyes fejezeteknek többé-kevésbé azonos terjedelmük van és egységes szerkezetben olvashatók. A kötet végén gazdag, jól rendezett jogszabály- és dokumentum-gyűjtemény, illetve név- és tárgymutató található.

Világos szerkezetű, áttekinthető tankönyv készült el. Korszerű lett-e? Az utóbbi évtizedekben alaposan kitágult a kriminológia látóköre. **Új témák** kerültek előtérbe, mint például a környezeti vagy az informatikai bűnözés. Korábban nem ismerte az emberiség az online zaklatást vagy bántalmazást, s nem foglalkoztatták a kutatókat olyan kérdések, hogy ezeket kik követhetik el és vajon mi mozgatja az elkövetőket. Egy ideje viszont Magyarországon is folynak vizsgálatok ilyen jelenségekről.¹ Az új tankönyvben talál alkalmas fogódzókat ilyen jelenségek megismeréséhez is az érdeklődő. Ezeket egyaránt felhasználhatja diák, tapasztalt szakember és az újdonságok iránt kíváncsi olvasó.

Tematikája szerint együtt van tehát a bűnözés társadalomtudományának korszerű kézikönyve. De a kriminológia nemcsak tartalmilag lett tágasabb és komplexebb az elmúlt évtizedekben. Szemléletmódját is új kihívások érték. Ezek közül nagyon fontosak a társtudományi eredmények, hiszen a bűnözés vizsgálata jellegzetesen interdiszciplináris kutatási terület. Ilyen eredmények olvashatók például annak a „nyelvészeti fordulat”-nak („linguistic turn”) nyomán, ami az utóbbi évtizedekben játszódott le a társadalomelméletben, hogy azután alaposan befolyásolja a kutatói érdeklődést és módszereket.

¹ Például a „cyberbullying”-ról az ELTE Pedagógiai-Pszichológiai Karán.
<https://444.hu/2017/03/22/teged-zaklattak-mar-online>

A bűnözés megismerésében fontos ellentét az, ami egyfelől a **jogosultságoknak** az egyenlőség felé mutató kiterjesztése, másfelől a materiális **életfeltételek** növekvő egyenlőtlenségei között húzódik. Tudjuk, hogy a jogok egyenlősége a polgári forradalmak általános követelése volt és ez az eszme kapcsolódott egybe az utóbbi évszázadokban a jogok kiterjesztésének gondolatával. A kiterjesztés folyamatát három történelmi szakaszra osztotta T.H. Marshall (**Marshall**, 1991). Eszerint a tizennyolcadik század a **polgári jogok** (a személyi szabadság joga, a szólás-, gondolat-, vallásszabadság, tulajdonjog, igazságszolgáltatási jog) bevezetéséé, amiknek alapintézményei a bíróságok voltak. Ezt a folyamatot a **politikai jogok** (köztük a választójogok) elismerése, a parlamentek és a helyi önkormányzatok kialakítása követte a 19. században. A 20. században azután a **szociális jogok következtek** a közoktatási rendszer, a munkaügy, (munkaközvetítés, munkanélküli segély), szociális lakásügy, a társadalombiztosítás, a közegészségügy, tehát a jóléti állam intézményeivel.

E folyamathoz szükség volt tehát törvények egymást követő nemzedékeire és új meg új intézményekre. De nemcsak a jogok világában. Folyamatos haladásra lett volna szükség az életfeltételekben, az emberek gazdasági, társadalmi helyzetében is. Például a munkaerőpiacokon, a lakáshelyzet alakulásában, műveltségben és képzettségben. Csakhogy folyamatos és állandó haladás helyett az 1970-es évek óta hullámmozgás, válságok, visszaesések, időszakos tendenciák egymásutánja állapítható meg.

Vagyis a jogok kiterjesztése megakadt, illetve társadalmi ellentétekkel és ellentmondásokkal teli folyamat lett. Egyfelől azt látjuk, hogy az elmúlt századokhoz képest nagyobb lett az egyenlőség a polgári, politikai, sőt, a szociális jogosultságok világában - például a nők és egyes etnikai, nemzeti, vallási és szexuális kisebbségek jogai tanúsítják ezt -, másfelől viszont azt is látjuk, hogy egyenlőtlenebb lett a materiális létfeltételek és kulturális javak eloszlása, nehezebb lett a társadalmi felemelkedés, megszilárdultak a lakóhelyi, munkahelyi, iskolai választóvonalak, a kirekesztés változatos területei.² Ezekről, s mindezek kriminológiai összefüggéseiről is tájékozódhat a kötet olvasója.

Egymástól eltérő és gyengébben vagy erősebben összeütköző társadalmi tendenciákként kell tehát értelmezni a bűnözés új jelenségeit. De a **büntetések** értelmét, az állam ebbéli lehetőségeit és funkcióit is. Az új tankönyv sok fejezete foglalkozik idevágó kérdésekkel és megfontolásokkal.

A büntetések világára erős fényt vet az alternatív szankciók köre. A gyógykezelés, gondozás és tanítás, tehát a megértésen alapuló, kooperatív cselekvések jelentik alternatíváját, ellenmodelljét a hatalmon és kényszeren alapuló cselekvésnek, a büntetésnek. (Persze nem mentes a hatalom rejtett erőitől orvos és beteg, tanító és diák, gondozó és gondozott kapcsolata sem. A tankönyv több helyen hivatkozik M. Foucault-ra, akinek műveiben sokat lehet olvasni az ilyen rejtett összefüggésekről.)

² https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2017/income-inequalities-and-employment-patterns-in-europe-before-and-after-the-great-recession?utm_campaign=Income+Inequalities&utm_medium=bitly&utm_source=Social+Europe

Mindenestre azt el kell dönteni, hogy kik szorulnak kezelésre és gondozásra, vagy kiket és mire kell tanítani. Az ilyen döntések szelekcióval és igazgatással járnak, és szorosan függnek össze olyan címkékkel, amilyenekkel ellátják az intézmények az embereket. Mindezt nyomatékosan hangsúlyozzák a 80-es évek óta azok a kutatók, akik felfigyeltek az újólagos kriminalizálás számos jelére. Rendőrségek és ügyészségek újra hivatkozhatnak a bűnözés növekedésére és modernizálódására, a korszerű bűnüldözés követelményeire. Tudnivaló, hogy ezekre történt hivatkozással az igazságszolgáltatás és bűnüldözés szervezetei mindig is többet igényeltek a költségvetésből és hatalomból. Igényeikkel párhuzamosan a közvélemény is követelni kezdte a súlyosabb büntetéseket, például a halálbüntetés visszaállítását és a hosszabb börtönbüntetések kiszabását. Ez a folyamat világszerte végbement. A szegregáció megint elfogadott lett, a megértés, tanulás és gyógyulás helyett pedig újra az ellenőrzés és büntetés került előtérbe.

H. Gans elemezte legalaposabban az átalakulás amerikai menetét. Következtetésének lényege Magyarországra is érvényes: „A 60-as években a szegénység-függő deviancia felmutatása olykor bírálni engedte a középosztályi erkölcsiség kulturális korlátoltságát (és ennek gazdasági feltételekhez kötöttségét); a 80-as évek óta a deviancia ismét az amerikai kultúra középosztályi értékeinek egyetemessége mellett felhasznált érvvé vált.” (Gans, 1992:7)

Vagyis zajlik az a folyamat, aminek lényegét „**büntető populizmus**”-nak nevezik (Boda-szerzőtársak, 2014; Gönczöl, 2017). Ennek során az állam próbálja a büntetőjogon keresztül ellenőrizni az emberi kapcsolatokat, a szociális integrációt és a szocializációt, a társadalmi élet és a magatartás normatív rendszereit. A jogtudós helyesen teszi, ha nem fogadja el megváltozhatatlan természeti eseménynek ezt a politikai folyamatot, hanem megpróbálja értelmezni okait, következményeit és kontextusát.

Ebben segítheti ez a tankönyv.

Irodalom

Boda Zsolt - Szabó G. - Bartha A. – Medve B. – Vidra Zs.: 2014 Főszerepben a politika: A büntető populizmus diskurzusai a magyar politikában és a médiában.

„Politikatudományi Szemle”. ISSN 1216-1438

Gans, Herbert J.: 1992 Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? „Esély”, 3. sz. 3-17. old.

Gönczöl Katalin: 2017 Túl a populizmuson. Zygmunt Bauman emlékére. „Élet és irodalom” LXI. évfolyam, 11. szám, március 17.

Marshall, T. H.: 1991 Az állampolgárság fejlődése a 19. század végéig.

Lásd: Ferge Zs.- Lévai K. (szerk) A jóléti állam. Bp. ELTE – T-Twins. 50-58.